

Лидия Михова, доц. д-р

Институт за литература – Българска академия на науките (София, България)

НИЕ, ПРОСВЕТЕНИТЕ

(От „О, НЕРАЗУМНИ И ЮРОДЕ“ ДО „ЗНАЕШ ЛИ ТИ КОИ СМЕ?“)

Резюме. Текстът коментира един от основните изследователски проекти на Недка Капралова – за спомоществователството през епохата на Българското възраждане и значимостта му за разбирането на процесите в периода на преход към модерната епоха по българските места. Новото време предопределя появата на новите хора, които литературата ще започне да „фабрикува“ и тиражира – това са образите на *Просветения европеец*, на *Будителя*, на *Учителя*, символно натоварени със знаците на ново и желано културно пространство. Те имат своите антиподи – образите на *Фанариота*, на *Кривия цивилизатор*, опиращи се на стереотипа на *Врага агресор*. На базата на съпоставяния и противопоставяния с тези образи започва конструирането на представата за образа на *Ние – българите*, а също за *Ние – просветените* българи. Изследваното от Недка Капралова явление на спомоществователството разкрива механизмите за изграждането на новата нормативност, представя интересни случаи на легитимиране на новите модерни културни и професионални общности, социални кръгове. То свидетелства за менторските нагласи на книжовниците, както и за любопитни епизоди от самоопределянето на *Просветените*. Проследени са и промените в поведението на отделните генерации възрожденски интелегенти.

Ключови думи: Българско възраждане, Просвещение, спомоществователство, интелигенция, Недка Капралова

Настоящият текст е ориентиран около един от първите научни проекти на Недка Капралова – спомоществователството през епохата на Българското възраждане, явление, чието изследване открие нови аспекти при разбирането на прехода към модерната епоха по българските места. Предхождащите изследователски интереси на Недка Капралова несъмнено подпомогнаха намирането на подходящи подходи към феномена „спомоществователство“. Това са нейните занимания с българския фолклор (още като студентка), с взаимоотношенията между традиционната култура и литературата, с културна антропология, резултат на които са двата двуезични френско-български сборника – „Безкрайната вселена“¹ (посветен на Клод

¹ KAPRALOVA, N., VRINAT-NIKOLOV, M., DIMITROVA-MARINOVA, D. *A la recherche de la texture mythique*. Sofia: Académie bulgares des sciences, ed. Boyan Penev. // КАПРАЛОВА, Н., ВРИНА-НИКОЛОВ, М., ДИМИТРОВА-МАРИНОВА, Д. *В търсене на митичната тъ-*

Леви-Строс) и в „В търсене на митичната тъкан“².

По темата за спомоществователството в България през епохата на Възраждането Н. Капралова започна да работи под научното ръководство на проф. Дочо Леков. Малко по-късно тя разшири своето проучване в сравнителен план³ и представи спомоществователството на книги през Възраждането като част от едно общеевропейско явление и маркер за ново – и личностно, и общностно самоосъзнаване и самочувствие у българина.

Ако призивът на Паисий – „О, неразумни и юроде! Поради что се срамиш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш по своя език?“ – е израз на начеващото национално самоопределяне, то „историята“ на атонския монах, маркира и още нещо ново, надхвърлящо длъжностите на проповедника пред паството. Това е ренесансово-просвещенското проявление на „Аза“, самочувствието на новата просветена личност.

Новото време предопределя появата на новите хора, които литературата ще започне да „фабрикува“ и тиражира – това са образите на *Просветения европеец*, на *Будителя*, на *Учителя*, символно натоварени със знаците на ново и възжелано културно пространство. Тези образи имат и своите също така нови антиподи – образите на *Фанариота*, на *Кривия цивилизатор*, опиращи се на стереотипа на *Врага агресор*. На базата на съпоставяния и противопоставяния с тях започва конструирането на представата за *Ние – българите*, но така също и на *Ние – просветените българи*.

Паисий „отваря“ тема, която подемат десетилетия след него книжовници, учители, писатели, журналисти, общественици – нехайството на сънародниците за българската просвета и книжнина в сравнение с другите народи, например, гръцкия. Темата е поета от неговия последовател Софроний Врачански и продължена от поколения книжовници: „отворете очите и ум ваш, о болгаре, чада моя любезная, и разумејте, и разсмотрите разумно“, призовава Софроний своите сънародници и продължава с реторично питане: „Така ли чинат другите язици, що са християни учени и мудрий философи? Я вижте како разносят они своята скока? Не я ли разносят по школи и по академии и по учени граматическое и философски?“⁴

В същото съчинение Софроний проповедникът приканва към благотворителност по-заможните („господарите“), убеждава ги да правят дарения

кан София: Българска академия на науките, ИЦ Боян Пенев, 2002.

² KAPRALOVA, N. *L'Univers immortel. Textes Réunis à l'Occasion du 90e Anniversaire de Claude Lévi-Strauss*. Sofia: Карина М, 1998. // КАПРАЛОВА, Н., *Безсмъртната вселена. Сборник, посветен на 90-годишнината на Клод Леви-Строс*. София: Карина М, 1998.

³ През 2008 г. Н. Капралова защитава докторска дисертация на тема *Livres et lecteurs à l'aube des Temps modernes (la souscription de librairie à la fin du XVIIIe et au début du XIXe siècle)* // *Книги и читатели в зората на Модерното време (книжовното спомоществователство в края на XVIII и през първата половина на XIX в.)* в университета на Артоа, Арас, Франция.

⁴ СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ. Из „Философия мудрости“. – В: *Възрожденски страници. Антология*. Т. I. Под ред. на П. Динеков. София: Български писател, 1969, с. 87.

за училища и образование, да споделят достъпните за тях блага: „Затова е потребно всякому человеку, що е приял благая от бога, да я не разхарчи, ни да я разнесе по воли плоти своея, но разумно да я раздели на потребния помощ...“⁵.

По паисиевски звучи и Славейковото слово в „Предпоследен марш на Гайдата“. То е упрек към сънародниците, занемарили обществените дела: „Този път, ний няма да повтаряме и да подмятаме какви са гърците и какво, кога дойде за народни работи; читателите нека си наумят какво сме казвали ний за тяхната щедрост към издаването на книги, на вестници и на други по книжовната част работи...“⁶ С огорчение редакторът на „Гайда“ завършва:

Таквизи сме си ние: на гърци владици, на лъжци просеци, за инат, за салтанат, за моди, за угоди. За ядене, за пиене, за игри, за кеф да правим, даваме и наддаваме, а за общеполезни неща се вкаскастяваме, затуй и народните ни работи никак не харосват, но като те не харосват, то ний ще видим ли някога добър ден? Никога.⁷

Голяма част от българите, получили образование в чужбина през епохата, се завръщат в родината. Завърнали се от чужбина, тези „разместени хора“ (както ги определя Юлия Николова), осъществяват с чужденците и със сънародниците контакт на различни нива – в чужбина се борят за равнопоставеност, а в собствената си страна приемат ролята на будители⁸. Иван Младенов ще определи като „неясни хора“ образовалите се в чужбина през 90-те години на XIX век.⁹ Не само българите, придобили образование в чужбина, имат самочувствието на духовни водачи и просветители. И макар на местно ниво, те да остават понякога неразпознати като *различни* (надпоставени) от непросветените, то самите те се чувстват много по-близо до идентификационния модел на Просветения европеец, положен не в затвореното пространство на локалната или национална общност, а в отвореното пространство на просветеното човечество. Показателен е случаят с Ботьо Петков, отличил се „с твърде добри способности“ по време на учението в Одеската семинария. Вече учител в Калофер, Ботьо Петков споделя обидата, нанесена му от калоферски чорбаджия, в писмо от 1862 до Станчо Брадинов:

Вие познавате, че по велики Заговезни, кога калоферци ходят на Манастиря, та се събират на иснафи. В едно събрание от първите в Калофер предложих въпрос: с кой еснаф по прилично да отида аз на Манастиря. Един отговори: „телчарити, говедарити, камзамалити и учителити са един еснаф, съберете се, та идете на манастиря“. Вистина у нас гледат на учителя като на говедаря, също така и най-долний има право да вика върху учителя. И това защо е,

⁵ Пак там, с. 86.

⁶ СЛАВЕЙКОВ, П. Р. *Предпоследен марш на Гайдата*. – Пак там, с. 170.

⁷ Пак там.

⁸ НИКОЛОВА, Ю. „Разместеният“ човек или за метачуждостта през Българското възрождане. – *Език и литература*, 1994, № 4, с. 66.

⁹ МЛАДЕНОВ, И. Неясният човек. – *Език и литература*, 1998, № 2, с. 25–27.

съдете сами. Както и да е, днес съм аз без място (той напуска обиден след този случай), стоя си празен у дома си, в надежда имам на приятелите да ми намерят къде да е място.

Ботю Петков се идентифицира като народен будител, просветител, като духовен водач, т. е. с представата за една културна и социална роля, която обслужва престижен и модерен модел. Този нов културен модел, внедряван в старата културна среда, нерядко среща съпротива, безразличие, неразбиране. В затворената локална общност действат други йерархии.¹⁰

Изследването от Недка Капралова явление на спомоществателството ни предлага случаи на легитимиране на новите, модерни културни общности, на новите социални кръгове, свидетелства за менторските нагласи на книжовниците, както и за любопитни епизоди от книжовно-будителските изяви на *Просветените*. В статията „Паметта за миналото през спомоществателството за исторически съчинения (1836–1856)“¹¹ авторката коментира шест труда с историческо съдържание, отпечатани с предварителната помощ на бъдещите си (потенциални) читатели (слушатели), към които добавя и съчинението „Разговорник греко-български“ от Христати Павлович, тъй като съдържа и една кратка българска история. Още при първото разгледано съчинение, това на Анастас Кипиловски от 1836 г. – „Кратко начертание на всеобщата история“, превод от руски език, – Н. Капралова обръща внимание на любопитен момент що се отнася до спомоществателския списък. Независимо от слабото спомоществование (главно от българи, живеещи в чужбина), впечатляват щедрите дарения за училищата и главно за новооткритото Габровско училище, особено на българите в Одеса. Сред имената са тези на братя Димитрий и Христо Мустакови, Лука А. Моровенов, Марин Ат. Бенли, Георгий Пешаков, Добри Желязков, Петър Сапунов, Петър Берон, Николай Палаузов, Васил Априлов, Евстати Мутев, Ст. М. Тошков, Ст. Д. Тошков, Д. М. Тошков, Райно Попович, Ботю Петков, Христо Попвасилев, Хр. Пулиев, Евлоги Георгиев и много други.

Списъкът на тази книга, посочва Н. Капралова, показва и още един интересен факт – диференцираното отношение към учителите: понякога името на някой учител може да се окаже написано след имената на другите спомоществатели, без особено отношение към него, но когато става дума за учители от класата на Райно Попович, отношението е съвсем различно и то категорично е засвидетелствано както с мястото, което неговото име заема в списъка – поставено е в началото, така и с титлите и епитетите, с които е „украсено“¹².

¹⁰ Вж.: МИХОВА, Л. „Чужденецът“, или за „своя друг“. – В: МИХОВА, Л. *Модерните потреби на Възраждането*. София: Полис, 2001, с. 130–131.

¹¹ КАПРАЛОВА, Н. Паметта за миналото през спомоществателството за исторически съчинения (1836–1856). – *Българско общество за проучване на 18 век*, 1.07. 2017: <http://bulgc18.com/?p=213>.

¹² Пак там.

Втората всеобща история, която излиза през разглеждания период, отново превод от руски, дело на Атанасий Чолаков Хилендарец, е „Введение в всеобща история“ (оригиналът е на немски език, автор е А. Л. Шлецер). Тази книга също получава широка подкрепа от значителен брой видни личности. За нея са записани: Нешо Бончев, Марин Дринов, Йоаким Груев, Аверкий Петров, Кръстю Пишурка, Неофит Рилски, Иларион Макариополски, Г. Раковски, Хр. Тъпчилещов, Никола Тъпчилацов, х. Рали Мавриди, Георги Золотович, Димитър Тошков, Георги Тошкович, владиката Стефан Ковачевич. Преводачът посвещава книгата на основния меценат – на видния български търговец и радетел за българския напредък Александър Екзарх.

Любопитен е „случаят загадка“, както ще го нарече изследователят в статията си „Истини и загадки: из възрожденското книжовно спомоществователство“¹³, с „История на славенобългарския народ из историята на г. Раича“ (1844), преведена от сръбски от Петър Сапунов. Тази история е сред книгите, получили най-масова подкрепа от бъдещите си читатели, според данните от спомоществователския списък. Подписани са впечатляващ брой екземпляри: 2005 от 1383 лица (1379 мъже и 14 жени) от 21 града в Румъния и България, 6 села и 2 манастира в България. Забележително е участието на българите в Букурещ, където живее и работи преводачът (209 екз., подписани от 94 мъже), както и в родния му град Габрово (230 екз., подписани от 222 мъже). Много са и записаните от Търново, Сливен, Самоков.

Списъкът на спомоществователите на тази история поставя един твърде интересен проблем, който, при наличните за момента данни, може да се определи като своеобразна *мистерия/мистификация/кражба/незложумишено присвояване*. Става дума за това, че този списък почти буквално повтаря списъка на „Общее землеописание“ на К. Фотинов. Н. Капралова търси обяснение за предполагаемата „кражба на списъци“ (във време, когато липсват регламентирани правила за интелектуалната собственост) в желанието на Сапунов „да придаде повече тежест на своята история“, вярвайки, че „родолюбивите спомоществователи за географията не биха имали нищо против да купят и историята на българския народ – една не по-малко потребна и патриотична книга на времето“.¹⁴

Една от намерените от Н. Капралова „загадки“ в спомоществователските списъци е свързана с името на Христо Ботев. Той е записан като спомоществовател от Калофер за книгата „Извод от физика“ на Найдено Геров от 1849 г. Сред спомоществователите фигурира и името на Ботьо Петков. Н. Капралова основателно се усъмнява, в предположението, изказано от Н. Начов, че калоферският учител е записал името на няколкомесечния си син. Тя аргументира мнението си с факта, че Б. Петков никога не е записвал своите

¹³ КАПРАЛОВА, Н. Истини и загадки: из възрожденското книжовно спомоществователство. – В: *Време и приемственост. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Юлия Николова*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, с. 135–146.

¹⁴ Пак там.

синове като спомоществатели, а и името Христо Ботев фигурира доста по-надолу в списъка. Бих добавила в полза на нейното мнение и това, че кръщелното име на поета е Христофор и е по-естествено няколко месеца след раждането му да бъде записан с това име.

Понякога името на дарителя е трябвало да остане скрито (по политически причини). Затова в първото обявление за набиране на спомощници за „Апостолът на свободата“ (Джузепе Мацини) Иван Драсов моли тези, които не искат да им се печата името, да предупредят. Във второто обявление (Браила, 1876) за събиране на спомоществатели за същата книга Иван Драсов заявява: „Обогатяването на бедната ни книжнина зависи от желанието на народа ни да чете, чете, чете“¹⁵.

Недка Капралова определя книжовното спомоществателство като един от механизмите за изграждане на новата нормативност в полето на възрожденската култура. Тя отбелязва особено важното място в този план на явлението спомоществателство, тъй като списъците със спомоществатели посочват конкретното и документираното „поименно участие на възрожденския човек в процесите на обнова“. В статията „Любовта – наслада и вреда, или защо един мъж трябва да бъде женен“¹⁶ изследователката коментира книга, която е сред най-популярните и представителни за новия буржоазен модел на поведение през Възраждането. Става дума за преведената от гръцки език от Сава Доброплодни „Игиономия“.

„Игиономия“ излиза с мащабно за времето си спомоществование: 1271 лица (от тях 30 жени) от 29 града (от които 2 в Русия и 6 в Румъния) и 1 манастир подписват 1785 екземпляра. Много видни личности подкрепят изданието. Сред спомоществателите са Иван Н. Момчилов, Сава Филаретов, Рашко Блъсков, Райно Попович, Христо Георгиев, Христофор Мустаков, Христодул Костович, х. Найден Йованов, Михаил Кифалов, Николай Палаузов, Стефан Богориди, Гаврил Кръстевич, братя П. Тъпчилещови, д-р Петър Берон, Васкидов, Александър Шишманов, Евлоги Георгиев и др. Поради големия брой подписали ученици и учители Капралова изказва предположение, че книгата е въведена като учебно помагало в някои училища: „Само в Котел, са се подписали 93 момчета и 28 момичета – ученици на Сава Доброплодни и на Драганчо Попйосифов Икономов“¹⁷.

Авторката изтъква неприкритото самочувствие на преводача, който публикува в началото стихотворение, посветено на самия него и по-точно на прозвището – „Доброплоден“. Котленският учител си пожелава винаги

¹⁵ ДРАСОВ, И. Т. № 91, 1874 август 8, Писек, Печатно обявление на Иван Драсов за „Апостол на свободата“. – В: *Обявления за български възрожденски издания*. Съст. Н. Данова и др. София: УИ „Св. Климент Охридски“, АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, с. 29–30.

¹⁶ КАПРАЛОВА, Н. *Любовта – наслада и вреда, или защо един мъж трябва да бъде женен*. – *Дзяло*, X, 2022, бр. XXIII: https://www.abcdar.com/magazine/XXIII/Dzl_2022_br23_04_Nedka_Kapralova_lubovta-naslada_i_vreda.pdf.

¹⁷ Пак там.

да бъде доброплоден и да радва с такива полезни книги любопитните читатели. Споделя също, че е воден от желанието да е максимално полезен на сънародниците си, и не само на тях, а „на *человечеството* с това мое превеждане“¹⁸ (курс. Н. К.), което недвусмислено свидетелства за увереността му, че е един от *Просветените*.

Спомоществователството като явления в българския живот „участва“ в приобщаването на българина към модерните европейски поведенчески модели. Чрез него се налага и утвърждава образът на ученолюбивия, просветения, образования, благотелния човек, милеещ за обществен напредък. Прецизното титулуване на записаните спомоществователи не е случайно. Възраждането е време не само на консолидирането на една етническа общност и превръщането ѝ в национална, но и на нарастване на личностното самочувствие на онези, които са готови и искат да участват в преобразуванията по пътя към модерността. Записалият се като спомощник не само декларира своето желание да подпомогне българската книжовност и образование, за да участва в обновата, но се легитимира като един от общността на *Просветените*.

Новото идва с новите социални роли, с новите професии, с новите изисквания за поведение в обществото. Няма да коментирам Славейковото талантливо словесно заиграване с разноредови формули, водещо до пародиране и подигравателно развенчаване на пороци, прикрити недостатъци, лицемерни самопредставяния. Ще припомня само неговите две молитви („вехта“ и „нова“), публикувани в първия български хумористичен вестник „Гайда“:

Вехта молба – Боже опази от туна беда, / от пияна жена, / [...]от хитър ласкател, / от мазен побратим, / [...]от тези дете много ходят на черква и ниско се кланят, / от тези дете се кълнат в честта си и в съвестта си.

Боже опази от [...]лекар неучен, / от учител полуучен, / от писател предател, / от вестникар подкупен, / от критикар подхлупен [...], от много пари и малко ум, от чужда капа, от бик без клапа, и от кучка мълкохапа.¹⁹

Ако „вехтата“ молитва извиква социални роли, свързани с традиционната общност и отношения, то „новата“ отпраща към модерните социални роли и професии.

Недка Капралова обръща внимание на още един аспект, свързан с книжовното спомоществователство в началото на българските модерни времена – връзката му с дарителството. Спомоществователството е видяно като продължение на традиционното дарителство в „новите капиталистически условия на културно развитие през XIX в.“²⁰

¹⁸ Пак там.

¹⁹ СЛАВЕЙКОВ, П. Р. Две молитви. – В: СЛАВЕЙКОВ, П. Р. *Съчинения*. Пълно събрание. Т. IV. *Хумор и сатира*. София: Издателство на БАН, 1973, с. 253.

²⁰ КАПРАЛОВА, Н. Спомоществователството и дарителството през Възраждането: непрекъснатостта на традицията. – В: *Сред текстовете и емоциите на Българското възраж-*

През 60-те и 70-те години на XIX в. се налага нова генерация *Просветени*, които издигат знанието и истината, свободата и равноправието като върховни ценности, за да отидат още по-далеч от Паисиевото „О, неразумни и юроде“. Водещите рубриката „Знаеш ли ти кои сме?“ поемат ролята на социални обвинители, присъдите им над съвременниците са резки, недвусмислени, категорични:

Някой си неизвестни нам господин твърде често ни позапитва чрез в. „Свобода“: „Знаеш ли ти кои сме?“ А тоя въпрос възбуди и моето любопитство и накара ме да се поразмисля и да попитам себе си що сме и кои сме. Що сме ние? Кои сме ние? Многозначителни са думите на оногова, който е казал: „Познай сам себе си“. Аз мисля, че ако ние би пожелали да познаеме що сме, то от нас би било що годе; но нашата чорбаджийствена натура не обича да размишлява и постоянно говори: „Аз съм си аз“.²¹

Последвалата критика е безпощадна. Сатиричните изобличения, излезли изпод перото на Любен Каравелов и на талантливия му ученик в журналистиката – Христо Ботев – визират писатели, журналисти, учители, издатели, всички, претендиращи за просветеност и чиито трудове не отговарят на „нашите потребности и стремления“ и нямат „съвременен и общочовешки интерес“.²²

Ако през 40-те години на XIX в. любовта към родината се свързва с идеала за просветено отечество, то през 70-те години журналисти и творци като Христо Ботев и Любен Каравелов налагат нов нравствен императив, свързан с идеите за свобода, равенство, „положително“ знание. Дебатите и полемиките около това, което се пише, издава, превежда стават все по-оживени, наставническите дискурси все по-непримирими с посредствеността.

В търсенето на своята идентичност и идентичности българското общество през епохата на Възраждането прави опити да се самоназове. Общностното самоопределяне започва с едно ново вглеждане в миналото и с ново разказване на българската история. Защото новото разказване на историята е предизвикано от осъзнаването на настоящето като преобразуващо се, от потребността за изграждането на ново „свое“ културно пространство, възприемано като част от модерната европейска и световна цивилизация.

Новобългарската литература и журналистика активно налагат образите на новите герои – на знаещите, можещите и преобразуващите света личности. В този режим са и паратекстовете – обявления, посвещения, озаглавявания, спомоществователни списъци. Недка Капралова пише, че появата на спомоществователството „установява няколко трайни мотива в реториката на възрожденското време“. Например за сравнението между из-

дане *Сборник в чест на Румяна Дамянова*. София: Изток-Запад, 2009, с. 490.

²¹ КАРАВЕЛОВ, Л. Неутешителен отговор на „Знаеш ли ти кои сме?“ – В: КАРАВЕЛОВ, Л. *Събрани съчинения*. Т. 5. *Фейлетони*. София: Български писател, 1966, с. 158.

²² БОТЕВ, Хр. Книжевни известия. – *Знаме*, I, бр. 12, 28 март, 1875.

останалия български народ и просветените европейски народи, за завръщането на миналата слава, за срама на някои просветени българи от техните културно изостанали сънародници, заради който се гърчечат и „влашеят“, за щедрите меценати, които Бог ще възнагради и на тоя и на оня свят, за общите усилия, за вечната памет...²³

Решението да ориентирам този текст, посветен на паметта на колелата и приятеля Недка Капралова, към спомоществователството бе напълно предназначено. То бе продиктувано и от професионалните ни разговори по темата на нейната дисертация, и от убедеността, че дарителството, както и предварителното записване за книги с цел подпомагане на издаването им, са едни от възможните форми на културно участие и на социална адаптация за възрожденския българин в периода на преобразувания по пътя към модерността. Моделът на „Просветена Европа“, фигурата на „Просветения европеец“ провокират не само емблематични творби на новата българска книжовност и литература, но и стимулират формирането на новите интелектуални кръгове, на едно ново разбиране за *Ние* у образованите и тези, които биха искали да се присъединят към общността на *Просветените*.

ЛИТЕРАТУРА

БОТЕВ, Хр. Книжевни известия. – *Знаме*, № 28, 12 март, 1875. [BOTEV, Hr. Knizhevni izvestiya. – *Zname*, № 28, 12 mart, 1875.]

ДРАСОВ, И. Т. № 91, 1874 август 8, Писек, Печатно обявление на Иван Драсов за „Апостол на свободата“. – В: *Обявления за български възрожденски издания*. Съст. Н. Данова и др. София: УИ „Св. Климент Охридски“, АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999. [DRASOV, I. T. N 91, 1874 avgust 8, Pisek, Pечатno obyavlenie na Ivan Drasov za „Apostol na svobodata“. – V: *Obyavleniya za balgarski vazrozhdenski izdania*. Sast. N. Danova i dr. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, AI „Prof. Marin Drinov“, 1999.]

КАПРАЛОВА, Н. Думи – пари, думи – памет или *венец безсмъртия* за книжевното спомоществование. – В: *Пари, думи, памет*. София: Кралица Маб, 2004, с. 84–95. [KAPRALOVA, N. Dumi – pari, dumi – pamet ili *venets bezsmertiya* za knizhevnoto spomochtesvovanie. – V: *Pari, dumi, pamet*. Sofia: Kralitsa Mab, 2004, s. 84–95.]

КАПРАЛОВА, Н. *Истини и загадки: из възрожденското книжовно спомоществователство*. – В: Време и приемственост. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Юлия Николова. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, с. 135–146. [KAPRALOVA, N. Istini i zagadki: iz vazrojdenskoto knizhovno spomochtesvovatelstvo. – V: *Vreme i priemstvenost. Yubileen sbornik v chest na dots. d-r Yulia Nikolova*. Plovdiv: UI „Paysiy Hilendarski“, 2021, s. 135–146.]

КАПРАЛОВА, Н. Любавта – наслада и вреда, или защо един мъж трябва да бъде женен. – *Дзяло*, е-списание в областта на хуманитаристиката Х–XXI в. Х, 2022, бр. 23: https://www.abcdar.com/magazine/XXIII/Dzl_2022_br23_04_Nedka_

²³ КАПРАЛОВА, Н. Думи – пари, думи – памет или *венец безсмъртия* за книжевното спомоществование. – В: *Пари, думи, памет*. София: Кралица Маб, 2004, с. 84–95.

Kapralova_lubovta-naslada_i_vreda.pdf. [KAPRALOVA, N. Lubovta – naslada i vreda, ili zashto edin mazh tryabva da bade zhenen. – *Dzyalo*, e-spisanie v oblastta na humanitaristikata X–XXI v. X, 2022, br. 23: https://www.abcdar.com/magazine/XXIII/Dzl_2022_br23_04_Nedka_Kapralova_lubovta-naslada_i_vreda.pdf.]

КАПРАЛОВА, Н. Паметта за миналото през спомоществователството за исторически съчинения (1836–1856). – В: *Българско общество за проучване на 18 век*, 1.07.2017: <http://bulgc18.com/?p=213>. [KAPRALOVA, N. Pаметта за миналото през spomoshtestvovatelstvoto za istoricheski sachenieniya (1836–1856). – V: *Balgarsko obshtestvo za prouchvane na 18 vek*, 1.07.2017: <http://bulgc18.com/?p=213>.]

КАПРАЛОВА, Н. Спомоществователството и дарителството през Възраждането: непрекъснатостта на традицията. – В: *Сред текстовете и емоциите на Българското възраждане. Сборник в чест на Румяна Дамянова*. Съст. и ред. Н. Капралова, Д. Господинов. София: Изток-Запад, 2009, с. 490–502. [KAPRALOVA, N. Spomoshtestvovatelstvoto i daritelstvoto prez Vazrazhdaneto: neprekasnostta na tradiciyata. – V: *Sred tekstovete i emotsiite na Balgarskoto vazrazhdane. Sbornik v chest na Rumyana Damyanova*. Sast. i red. N. Kapralova, D. Gospodinov. Sofia: Iztok-Zapad, 2009, s. 490–502.]

КАРАВЕЛОВ, Л. Неутешителен отговор на „Знаеш ли ти кои сме?“. – В: Л. КАРАВЕЛОВ. *Събрани съчинения*. Т. 5. *Фейлетони*. София: Български писател, 1966, с. 158. [KARAVELOV, L. Neuteshitelen otgovor na “Znaesh li ti koi sme?”. – V: L. KARAVELOV. *Sabrani sachenieniya*. Т. 5. *Feyletoni*. Sofia: Balgarski pisatel, 1966, s. 158.]

МИХОВА, Л. „Чужденецът“, или за „своя друг“. – В: Л. МИХОВА. *Модерните потреби на Възраждането*. София: Полис, 2001, с. 125–133. [MIHOVA, L. “Chuzhdenecat“, ili za “svoya drug“. – V: L. MIHOVA. *Modernite potrebi na Vazrazhdaneto*. Sofia: Polis, 2001, s. 125–133.]

МИХОВА, Л. Реални личности и фабрикувани герои. – В: *Словесност и литература. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. дфн Енчо Мутафов*. Съст. Цв. Ракъовски. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2003, с. 98–104. [MIHOVA, L. Realni lichnosti i fabrikuvani geroi. – V: *Slovesnost i literatura. Yubileen sbornik v chest na 60-godishninata na Encho Mutafov*. Sast. Tzv. Rakyovski. Blagoevgrad: UI “Neofit Rilski“, 2003, s. 98–104.]

МЛАДЕНОВ, И. Неясният човек. – *Език и литература*, LIII, 1998, № 2, с. 25–27. [MLADENOV, I. Neyasniyat chovek. – *Ezik i literatura*, LIII, 1998, № 2, s. 25–27.]

НИКОЛОВА, Ю. „Разместеният“ човек или за метачуждостта през Българското възраждане. – *Език и литература*, XLIX, 1994, № 4, с. 62–72. [NIKOLOVA, U. “Razmesteniyat” chovek ili za metachuzhdostta prez Balgarskoto vazrazhdane. – *Ezik i literatura*, XLIX, 1994, № 4, с. 62–72.]

СЛАВЕЙКОВ, П. Р. Две молитви. – В: П. Р. СЛАВЕЙКОВ. *Съчинения*. Пълно събрание. Т. IV. *Хумор и сатура*. София: Издателство на БАН, 1973, с. 253. [SLAVEYKOV, P. R. Dve molitvi. – V: P. R. SLAVEYKOV. *Sachenieniya. Palno sabraniye*. Т. IV. *Humor i satira*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1973, s. 253.]

СЛАВЕЙКОВ, П. Р. Предпоследен марш на Гайдата. – В: *Възрожденски страници. Антология*. Т. I. Под ред. на П. Динев. София: Български писател,

1969, с. 170. [SLAVEYKOV, P. R. Predposleden marsh na Gaydata. – V: *Vazrozhdenski stranitsi. Antologiya*. T. I. Pod. red. na P. Dinekov. Sofia: Balgarski pisatel, 1969, s. 170.]

СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ. Из „Философия мудрости“. – В: *Възрожденски страници. Антология*. Т. I. Под ред на П. Динеков. София: Български писател, 1969, с. 87. [SOFRONII VRACHANSKI. Iz “Filosofsiya mudrosti”. – V: *Vazrozhdenski stranitsi. Antologiya*. Pod. red. na P. Dinekov. Sofia: Balgarski pisatel, 1969, s. 87.]

KAPRALOVA, N., VRINAT-NIKOLOV, M., DIMITROVA-MARINOVA, D. *A la recherche de la texture mythique*. Sofia: Académie bulgares des sciences, ed. Boyan Penev. // КАПРАЛОВА, Н., ВРИНА-НИКОЛОВ, М., ДИМИТРОВА-МАРИНОВА, Д. *В търсене на митичната тъкан*. София: Българска академия на науките, ИЦ „Боян Пенев“, 2002.

KAPRALOVA, N. *L'Univers immortel. Textes Réunis à l'Occasion du 90e Anniversaire de Claude Lévi-Strauss*. Sofia: Карина М, 1998.

WE, THE ENLIGHTENED

Abstract. This article examines one of the main research projects of Nedka Kapralova, namely, the practice of sponsorship during the Bulgarian National Revival and its importance for understanding the processes that accompanied the transition to modernity in the Bulgarian lands. The new historical era gave rise to new social actors. Literature would begin to “produce” those actors and circulate them as cultural models. The Enlightened European, the National Awakener, and the Teacher became symbolic images charged with the notions of a new and desired cultural space. These figures had their antipodes: the Phanariot and the Pseudo-Civilizer, both rooted in the enemy aggressor stereotype. The collective self-envisioned images of “We, the Bulgarians” and “We, the Enlightened Bulgarians” were gradually affirmed by being juxtaposed with, and contrasted against, the above-mentioned antipodes. The phenomenon of sponsorship, as analyzed by Kapralova, reveals the mechanisms through which new normative frameworks were established. It highlights notable cases in the legitimization of an emergent modern culture, with its guilds and its respective new social networks and circles. The study further attests to the mentoring ethos of the men of letters and offers intriguing insights into the self-determination of the Enlightened. Another line that is traced is represented by the shifts in attitudes and moral orientations of successive generations of intellectuals of the Revival period. **Keywords:** Bulgarian National Revival, Enlightenment, donation, intelligentsia, Nedka Kapralova

Lidiya Mihova, Assoc. Prof., PhD
Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenki Prohod Blvd., Block 17, 1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: lidiyamihova@gmail.com